

KLIMAATPOLITIEK
in een wereld in verval

De deadlines zijn verstreken, het vooruitgangsgeloof brokkelt af en het fatalisme groeit. Hoe voeren we klimaatstrijd wanneer de toekomst niet langer beterschap belooft?

ANNELEEN KENIS
Hoofddocent Politieke Ecologie en Milieurechtvaardigheid aan Brunel University of London

Het jaar 2025 moest het langverwachte knikpunt in de mondiale uitstootcurve worden. In de klimaatscenario's van het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) zou de uitstoot dan eindelijk beginnen dalen. Het moment kwam, maar de knik niet. Wat jarenlang als een keerpunt in de klimaatgeschiedenis was voorgesteld, verdween geruisloos in een steeds langere chronologie van uitstel.

Ondanks recordtemperaturen, bosbranden en overstromingen, schuift klimaatverandering steeds verder naar beneden op de politieke agenda. Groene maatregelen worden teruggeschroefd of als onhaalbaar afgedaan. Klimaatontkenning wint opnieuw terrein. Terwijl autoritaire en extreemrechtse politieke krachten opgang maken en de oorlogshoorn opnieuw luidt, trokken de VS zich terug uit het VN-Raamverdrag inzake klimaatverandering en verklaarden openlijk dat zij vanaf nu de Venezolaanse oliereserves zouden controleren.

De politieke conjunctuur waarin klimaatpolitiek vandaag moet vorm krijgen, is bijzonder complex: enerzijds wordt er druk gespeculeerd op nieuwe 'opportuniteiten' die door klimaatverandering ontstaan, zoals nieuwe vaarroutes en fossiele expansie door smeltend ijs, anderzijds lijkt de economische en politieke elite steeds meer interesse te tonen in gevaarlijke en speculatieve technologieën zoals geo-engineering. Tegelijkertijd bepalen andere crisissen steeds meer het voorpaginanieuws: de genocide in Gaza, de invasie van Oekraïne, de zogenaamde migratiecrisis, de stijgende prijzen. Maar misschien zijn deze crisissen niet zozeer concurrenten van de klimaatcrisis die tezelfdertijd om aandacht vragen, maar empirische tekenen van een bredere historische regressie, die constitutief met de klimaatcrisis verbonden is.

Deze combinatie van evoluties leidt niet alleen tot een gevaarlijke klimaatcocktail, maar ook tot een prangende vraag: wat gebeurt er met klimaatpolitiek wanneer niet alleen haar deadlines verstrijken, maar ook de historische wereld waarop ze stilzwijgend rekende vervalt? Wanneer het zowel met het klimaat als met de politieke wereld de verkeerde kant opgaat, wint de gedachte dat het allemaal geen zin meer heeft gemakkelijk terrein.

Wanneer de deadline verstrijkt

De titels van de UNEP Emissions Gap-rapporten van de afgelopen vijf jaar spreken boekdelen. In 2022 luidde de titel: *The Closing Window*. In 2023: *Broken Record*. In 2024: *No More Hot Air*. En in 2025 lezen we: *Off Target*. *The Economist* vat het krachtig samen: *Say goodbye to 1,5°C*! Lange tijd is klimaatbeleid vormgegeven door het mobiliseren rond een maximum aantal graden waarmee de aarde mocht opwarmen en een deadline tegen wanneer de emissiecurve moest pieken. Maar wat gebeurt er met klimaatbeleid als de aanvaardbare grens of deadline wordt overschreden? Welke politiek is nog mogelijk als het te laat is?

Hoewel klimaatwetenschappers, beleidsmakers en activisten vaak worden afgeschilderd als doemdenkers, gaat een groot deel van het klimaatdenken paradoxaal uit van een merkwaardig vertrouwen in de toekomst. Wat vandaag technisch moeilijk, economisch duur of politiek onmogelijk is, zou morgen gemakkelijker worden. Of zo wordt het toch voorgesteld. Technologie ontwikkelt zich verder. Samenlevingen worden rijker. De politieke bereidheid zou in de toekomst groter kunnen worden. Nieuwe oplossingen dienen zich aan. Kortom: de toekomst krijgt meer handelingsmogelijkheden toegeschreven dan het heden.

Enerzijds is het natuurlijk evident dat de toekomst altijd relatief leeg en open lijkt, terwijl het heden gekenmerkt wordt door concrete gebeurtenissen die bepaalde keuzes mogelijk maken, maar andere bemoeilijken. Maar met betrekking tot klimaatpolitiek is er meer aan de hand. Hoe kunnen we de toekomst kennen? Het antwoord van klimaatwetenschappers op die vraag is het ontwikkelen van klimaatscenario's die aangeven

hoe emissies over de komende decennia zullen evolueren. Op economisch vlak zijn deze scenario's onder andere gebaseerd op de logica van *discounting*. Toekomstige generaties zouden rijker zijn, en dus beter in staat om voor klimaatmaatregelen te betalen. Bovendien wordt ervan uitgegaan dat de huidige accelererende technologische innovatie zich nog wel even zal voortzetten. Zo'n manier van 'scenario-maken' houdt daarom een vooroordeel tegenover de toekomst in.

Het voortschrijden van de tijd wordt haast ongemerkt gelijkgesteld met vooruitgang. Maar wat als die veronderstelling fout is?

Fundamenteler gaan klimaatscenario's uit van een specifieke tijdsopvatting: lineair, gradueel, voorspelbaar en homogeen. Tijd verschijnt als een lege as waarlangs we ons voortbewegen, 2030 volgt op 2025 en 2050 op 2030, terwijl het voortschrijden van die tijd haast ongemerkt wordt gelijkgesteld met vooruitgang. Maar wat als die veronderstelling fout is? Wat als toekomstige samenlevingen niet méér maar minder handelingscapaciteit hebben, omdat ze gewelddadiger, autoritairder, ongelijker, ecologisch kwetsbaarder en politiek instabieler zijn?

Klimaatbeleid is jarenlang geframed als een kwestie van '*too little too late*': een proces dat op zich de juiste richting uitgaat, maar achterloopt. Omdat deadlines op een lege tijdsas werden uitgezet, konden ze indien nodig ook worden verschoven. Bovendien was de deadline altijd al in zekere mate een communicatietool. Dat wil niet zeggen dat we niet reëel een gevarenzone binnentreden als de aarde meer dan 1,5°C, laat staan 2 of 3°C opwarmt, maar wetenschappelijk gezien is er geen magische omslag waarbij bijvoorbeeld 1,4°C wel nog leefbaar zou zijn en 1,5°C plots niet meer. De keuze om rond een deadline te mobiliseren, is dus gedeeltelijk politiek. Maar wat gebeurt er als de deadline wordt overschreden? Wat eerst urgentie creëerde, kan daarna fatalisme voeden. De vraag is hoe politiek mogelijk blijft nadat het verhaal van de laatste kans is ingestort.

Op het vlak van VN-klimaatbeleid zien we twee evoluties. De eerste is een verandering van narratief. Nadat bekend raakte dat de grens van 1,5°C in 2024 voor het eerst was overschreden, haastten wetenschappers en beleidsmakers zich om te zeggen dat het er eigenlijk niet om ging 1,5°C nooit te overschrijden, maar dat deze grens als een gemiddelde over een langere periode moest worden begrepen. Tegelijkertijd verschoof het VN-discours van deadlines naar het idee dat elke verdere opwarming ertoe doet. Zoals VN-secretaris-generaal António Guterres het formuleert: "Elke fractie van een graad maakt uit, elke stem kan een verschil maken, elke seconde telt."

Terug naar een planeet die niet meer bestaat?

De tweede evolutie is overshoot. Het idee van overshoot is de voorbije tien jaar een belangrijk uitgangspunt geworden van veel IPCC-klimaatscenario's en het beleid van de UNFCCC. Terwijl de doelstelling van 1,5°C tijdens de klimaattop van Parijs in 2015 breed werd gevierd als een belangrijke overwinning, onder meer omdat ze tegemoet leek te komen aan de bekommernissen van de kleine eilandstaten voor wie 2°C opwarming desastreus zou zijn, was in de kleine lettertjes toen ook al een andere reden voor die verschuiving te lezen. Het doel van 1,5°C werd plots haalbaar geacht omdat een nieuwe logica de onderhandelingen was binnengeslopen: overshoot. In deze logica is 1,5°C niet langer een absolute grens die niet mag worden overschreden, maar een opwarmingsniveau waarnaar we op langere termijn moeten terugkeren.

Overshoot is in die zin de temporele versie van *net zero*, een logica die zich eerder al in het klimaatbeleid had opgedrongen. Met de focus op net zero was een tijd daarvoor een eerste verschuiving in klimaatbeleid gebeurd. Het idee was niet langer om de uitstoot van broeikasgassen zoveel mogelijk in te perken, maar ervoor te zorgen dat de som van uitstoot en het uit de atmosfeer verwijderen van broeikasgassen op nul uitkomt. Technisch gezien is dat helemaal logisch, maar politiek brengt dat heel wat vragen met zich mee. Om er een paar te noemen: Wie kan blijven uitstoten? En wiens land wordt gebruikt voor herbebossing of industriële vormen van koolstofverwijdering?

Overshootscenario's voegen aan deze geografische, en daarmee vaak ook sociale, ongelijkheid een temporele dimensie toe. Huidige generaties kunnen verder uitstoten. Toekomstige generaties zullen niet enkel hun uitstoot moeten verminderen, maar ook een deel van onze emissies weer uit de atmosfeer moeten halen. Daarvoor worden ze verondersteld beroep te doen op speculatieve en

Een planeet die terugkeert naar 1,5°C opwarming is niet dezelfde als een planeet die deze drempel nooit overschreed

risicovolle technologieën, zoals de grootschalige toepassing van DAC (Direct Air Capture) en BECCS (Bio-Energy with Carbon Capture and Storage). Niet alleen staan al die technologieën nog in hun kinderschoenen, ze dreigen ook klimaatonrechtvaardigheden te versterken.

Fundamenteler gaan zulke overshootscenario's uit van een visie op tijd als leeg, homogeen, lineair, en dus in zekere zin omkeerbaar. Ze lijken te veronderstellen dat klimaatverandering zomaar teruggedraaid kan worden; dat een planeet die met 2, 3 of 4°C opgewarmd is en daarna terugkeert naar 1,5°C, dezelfde is als een die 1,5°C nooit overschreed.

We weten nochtans allemaal uit ervaring dat tijd sporen nalaat. Een nieuw opgebouwd huis is niet hetzelfde als het oude. Ruzies kunnen niet zomaar uit het geheugen worden gewist met een boeket bloemen. Een nieuw aangeplant bos is nog geen natuurlijke wildernis. Op gelijkaardige wijze is een planeet die terugkeert naar 1,5°C opwarming niet dezelfde als een planeet die deze drempel nooit overschreed. Met een tijdelijke stijging tot 2 of 3°C opwarming zijn ecosystemen vernietigd, soorten verdwenen, mensen verdreven, infrastructuren vernield of gebouwd, en internationale relaties versterkt of verbrokkeld. Zo heeft de zeespiegel eeuwen tot millennia nodig om terug naar zijn oorspronkelijke niveau te keren, en hebben koralen mogelijk voor altijd hun kleur verloren. Bovendien is het niet enkel de gemiddelde globale temperatuur die van belang is. Ook het proces van temperatuurverandering zelf laat sporen na, of het nu een stijging of een daling betreft.

Het probleem met overshootscenario's is dus niet alleen een te groot vertrouwen in toekomstige technologie, of een geloof in vooruitgangsideologie. Ze berusten op een diepe verwarring tussen de openheid van de toekomst en de leegheid van tijd.

'Waar was jij toen de wereld brandde?'

Deze vraag werd me gesteld door een klimaatactivist die ik toevallig tegenkwam op de Eurostar van Brussel naar Londen. Ik ontmoette hem eerder tijdens de Extinction Rebellion protesten in Londen in 2021 en in Glasgow ten tijde van de klimaattop waar hij te voet vanuit Londen naartoe gewandeld was. 'Waar was jij toen de wereld brandde?' Hij vertelde me dat dit de vraag is die hij zichzelf stelt en die zijn handelen richting geeft. In een toekomstige wereld, zei hij, zullen nieuwe generaties mij vragen waar ik was toen de aarde brandde. Zijn keuzes vandaag wil hij daarom niet laten bepalen door het oordeel van de wereld waarin hij leeft, maar door het oordeel van die toekomstige wereld.

Hij vergeleek het met onze retrospectieve blik op andere historische onrechtvaardigheden zoals de transatlantische slavenhandel of heksenverbrandingen. Achteraf beoordelen we handelingen soms radicaal anders dan tijdgenoten die zichzelf op basis van hun eigen normen als redelijke mensen beschouwden. Zijn voorstel klonk opmerkelijk eenvoudig: probeer dat retrospectieve standpunt nu al in te nemen. Ik heb hem sindsdien niet meer gezien. Misschien helpt hij vandaag ergens mensen die vanwege bosbranden of overstromingen moesten vluchten, zoals duizenden vrijwilligers dat tijdens overstromingen in Spanje of gedurende de bosbranden in de Hoge Venen deden. Misschien organiseert hij vertoningen van de nieuwe film *A People's Climate Emergency*. Misschien voert hij meer ondergrondse acties.

Wat mij vooral bijbleef, was hoe hij door zich anders in de tijd te situeren noch in een blind vooruitgangsgeloof noch in fatalisme verviel. Hij situeerde het moment van actie noch in de toekomst, noch in het verleden. Het gaat erom nu te handelen vanuit het perspectief van de alternatieve wereld die we willen realiseren. Dit kan worden gezien als een alternatieve vorm van prefiguratie. Prefiguratie

betekent dat we vandaag al iets proberen vorm te geven van de wereld die we morgen willen: een andere levenswijze, andere vormen van gemeenschap, andere sociale relaties.

Maar hier gebeurt nog iets anders. De richting van de tijd wordt als het ware omgekeerd. Een mogelijke toekomst wordt gebruikt als maatstaf om het heden te beoordelen. In een creatieve lezing van het werk van de politiek filosoof Slavoj Žižek kunnen we dit begrijpen als een vorm van retroactiviteit. We proberen ons handelen vandaag te beoordelen vanuit een wereld die nog moet worden gemaakt. Maar dat is slechts de helft van de beweging. De toekomstige wereld van waaruit ooit op ons handelen zal worden teruggekeken, staat niet klaar aan het einde van de geschiedenis. Ons handelen in het heden bepaalt zelf welke wereld dat zal zijn. We maken dus vandaag mee de toekomst die later retrospectief over ons heden zal oordelen.

Dat wil ook zeggen dat handelingen die binnen ons huidige denk- of normatieve kader onredelijk lijken, dat vanuit het perspectief van een toekomstige samenleving niet noodzakelijk zijn. Tegelijk maakt dit de inzet voor het realiseren van die nieuwe maatschappij extra groot: de legitimiteit van onze huidige acties hangt mee af van de wereld die er uiteindelijk uit voortkomt. Retroactiviteit is dus geen morele truc om ons schuldgevoel aan te praten. Ze maakt een andere temporele verhouding tot politiek mogelijk. En een andere politieke verhouding tot tijd.

Maar niet enkel de toekomst kan ons handelen in het nu bepalen. De cultuurcriticus en filosoof Walter Benjamin stelt dat ons handelen niet zozeer betekenis krijgt in het licht van toekomstige, maar van voorbije generaties. Het is hun blik die over onze schouders meekijkt. Door ons handelen geven we retrospectief zin aan hun verloren strijden: we voorkomen dat die in de geschiedenis verdwijnen, dat hun inzet en offers voor niets geweest zijn. Wat we vandaag doen geeft dus niet alleen richting aan de toekomst, maar ook betekenis aan het verleden.

Het heden als kantelpunt

In de 19de eeuw stelde de radicale socialist Auguste Blanqui dat “de geschiedenis van de mensheid uur per uur wordt geschreven”. Dit resoneert met de uitspraak van VN-secretaris-generaal António Guterres: “elke fractie van een graad maakt uit, elke stem kan een verschil maken, elke seconde telt.” Het verschil is echter dat Blanqui die uren niet beschouwde als lege punten op een tijdsas, maar als opeenvolgende bifurcatiepunten (kantelpunten). Het gaat erom te laten zien dat er op elk moment beslissingen worden genomen die de geschiedenis de ene of de andere kant op laten gaan. Daarbij is niet handelen evenzeer een beslissing als het wel doen. Terwijl een fatalistische houding het moment van actie in het verleden situeert (we hebben niet gehandeld en dus is de toekomst om zeep) en de lege, progressieve tijd van klimaatmodellen dat moment naar de toekomst verschuift, plaatst Blanqui politiek handelen opnieuw in het heden. Niet het heden als leeg punt op een tijdlijn, maar als politiek moment.

De politieke filosoof Chantal Mouffe stelt dat politieke subjectiviteit begint bij het erkennen dat de wereld zoals we die kennen het resultaat is van conflict, keuze, beslissing en de uitsluiting van andere mogelijkheden. Temporeel vertaald betekent dit dat ieder nu-moment een conflict tussen verschillende toekomstwegen bevat. Een politieke houding bestaat erin die conflicten, en bijhorende keuzes, zichtbaar te maken en positie te kiezen. Tegelijkertijd betekent dat niet dat op ieder moment iedere richting mogelijk is. Welke mogelijkheden zich openen, hangt af van de historisch gevormde conjunctuur waarin we ons bevinden. Voor de klimaatstrijd gaat het er dus om binnen die concrete conjunctuur te interveniëren.

Dat betekent ook dat de klimaatverandering niet los gezien kan worden van andere politieke kwesties. Niet: ‘ondanks Gaza, militarisering, racisme, extreemrechts, … moeten we óók nog aan klimaat denken’. Maar: ‘dit ís nu het terrein van klimaatpolitiek’. Activistische bewegingen tonen ons in die zin de weg: *“Burn borders, not coal”*, zoals

Niet handelen is evenzeer een beslissing als het wel doen

> Fatalisme is geen neutrale diagnose, maar een diagnose die zelf mee een bepaalde toekomst produceert

Ende Gelände het formuleerde. *"The climate crisis is a racist crisis"*, in de woorden van Black Lives Matter. *"Climate refugees welcome"*, zoals Lesbians and Gays Support the Migrants het stelt.

Dit brengt ons bij contingentie. Tegenover zowel een lege als een deterministische opvatting van tijd staat een begrip van geschiedenis als contingent. Dat betekent dat de geschiedenis niet vooraf vastligt: de wereld zoals ze vandaag bestaat, had anders kunnen zijn. Maar contingent betekent niet willekeurig of toevallig. Geschiedenis laat sedimenten achter. Ieder historisch moment ontstaat uit wat eraan voorafging en verandert tegelijk het veld van mogelijkheden voor wat er op volgt. Tijd is in die zin niet leeg en omkeerbaar. Wat gebeurt, laat sporen na. Anders gezegd: de wereld zoals we die vandaag kennen, is het voorlopige eindresultaat van sociale strijd. We leven niet in het Antropoceen maar in het Polemoceen: het tijdperk van strijd. De richting van de geschiedenis wordt in het heden bevochten. Niet omdat vanuit ieder willekeurig moment iedere mogelijke toekomst bereikbaar is, maar omdat een historisch gevormde conjunctuur haar eigen uitkomst nooit volledig bevat.

Precies daarin ligt de ruimte voor politiek. Dat het 'te laat' is voor de wereld waarop de klimaatpolitiek rekende, betekent niet dat het te laat is voor politiek. Integendeel. Het verdwijnen van de fictie van lineaire vooruitgang dwingt ons zowel het heden als de toekomst opnieuw als politiek te begrijpen: niet als een bestemming waarnaar we te traag onderweg zijn, maar als de altijd voorlopige uitkomst van strijd in een heden dat zelf historisch gevormd is. In die zin is ook fatalisme geen neutrale diagnose, maar een diagnose die zelf mee een bepaalde toekomst produceert.

Van fatalisme terug naar politiek

Op de observatie van een gemiste deadline en bredere historische regressie zijn twee problematische reacties mogelijk. De eerste is fatalisme. De deadline is gemist, klimaatverandering is niet meer tegen te houden: waarom zouden we nog handelen? De tweede is bijna het spiegelbeeld daarvan. Deadline gemist? Geen probleem: we kunnen later alsnog terug. Dit is het overshootscenario. Die twee reacties lijken tegengesteld, maar delen eigenlijk dezelfde temporele verbeelding. Beide denken de geschiedenis als een lineaire tijdlijn waarop het relevante moment van politieke beslissing ergens anders ligt. Bij fatalisme ligt het beslissende moment definitief achter ons; bij overshoot wordt het beslissende moment naar de toekomst verschoven.

In deze tekst heb ik daar een derde positie tegenover gezet: het heden als een bifurcatiepunt met historisch specifieke mogelijkheden en beperkingen. Maar welke handvatten hebben we dan om keuzes in het heden te maken? Terwijl Žižek ons uitdaagt ons handelen te bekijken vanuit het perspectief van de toekomst en de legitimiteit ervan te verbinden aan een samenleving die nog moet komen, nodigt Benjamin ons uit retrospectief betekenis te geven aan verloren strijden uit het verleden. Zo wordt het heden geen 'leeg' punt tussen verleden en toekomst, maar wordt het geïntensifieerd als een politiek moment.

Vanuit die temporele verhouding krijgt ook 'verval' een andere betekenis. We leven in 'een wereld in verval' omdat er reële vormen van ecologische en politieke vernietiging plaatsvinden. Maar óók iets anders vervalt: de temporele fictie waarop een groot deel van de klimaatpolitiek gebouwd was. De fictie dat de toekomst vanzelf meer mogelijkheden zal bieden. Dat wat vandaag verloren gaat morgen hersteld kan worden. Dat de geschiedenis uiteindelijk vooruitgaat. Dat we nog even kunnen wachten en later harder kunnen ingrijpen. Precies wanneer dat geruststellende toekomstbeeld ten onder gaat, verschijnt politiek opnieuw: als strijd over welke richting de geschiedenis vanuit dit specifieke heden zal nemen. ■